

LUKÁŠ PERNÝ: Utopisti. Vizionári sveta budúcnosti. Dejiny utópií a utopismu.

Matica slovenská 2020, s. 388.

Monografia L. Perného, *Utopisti* vťahuje čitateľa do rozsiahlych dejín utópie, od prehistorických počiatkov jej formovania, cez jej vrcholné novoveké obdobie až po 19. storočie. Práca je zakončená filozofickými úvahami o možnostiach utópie v súčasnom svete. Uvedená práca, v našich slovenských podmienkach, predstavuje významný teoretický počin nie len svojim rozsiahlym teoretickým obsahom doplneným rozsiahlymi odkazmi, ale nesporne aj svojou ambíciou obhájiť trvalý význam utópie v živote spoločnosti a to napriek tomu, že podľa vlastných slov autora je zmysel slova utópia spojený s neuskutočniteľnosťou (s. 330).

Perného monografia *Utopisti* vychádza v čase, kedy sa nie len naše slovenské a európske, ale aj svetové spoločenstvo dostáva do kľbka neriešených a zauzľujúcich sa problémov ženúcich spoločnosť do krízy, teda do stavu, ktorý bol v minulosti živnou pôdou pre zrod utópií, spoločenských vízií lepšieho a spravodlivejšieho usporiadania spoločnosti.

Na rozdiel od minulosti, povedané slovami Hegela, dnešný svet nemá žiadnu skutočnú a všeobecne akceptovanú ideu, t. j. taký kritický obraz skutočnosti, ktorý by svojim obsahom ľudí nie len pravdivo informoval o reálnom stave spoločnosti, ale súčasne aj poháňal a mobilizoval široké masy k jeho praktickému uskutočneniu, k premene existujúcej spoločnosti na lepšiu spoločnosť.

Dnes prevažuje skôr to, čo autor nazýva dystopiou, teda predstavy, ktoré na rozdiel od utópie ukazujú ako spoločnosť postupne upadá do stále horších či už politických, ekonomických, sociálnych, kultúrnych alebo klimatických podmienok života, bez jasnej artikulácie východiska z krízovej situácie. Dokonca dnes, mnohí postupne akceptujú názor, že sme snáď prvou generáciou, ktorá na rozdiel od minulosti nezanechá svet svojmu potomstvu v lepšom, ale v horšom stave, než v akom sme tento svet preberali od svojich rodičov. Obdobie postupného stabilného vývoja k lepšiemu, tak ako sme to zažili v povojnovom období či už na západe alebo na východe, sa s „nežnými“ revolúciami a zánikom socializmu skončil. Následne sme nastúpili cestu celosvetového živelného pohybu raz hore a potom dole sprevádzaného nezamestnanosťou, nárastom chudoby značnej časti populácie, pohybu určovaného nie ideálmi lepšieho života človeka, ale určovaného a regulovaného slepou rukou medzinárodného „slobodného“ trhu.

Silnou stránkou Perného monografie sú predovšetkým kapitoly venované novovekým utópiám, francúzskym predrevolučným utópiám ako aj

socialistickým utópiám, ktoré majú silný sociálno-politický a morálny náboj, ktorý vo viacerých prípadoch nestráca na svojej aktuálnosti ani dnes.

Teoreticko-metodologické otázky práce sa koncentruje predovšetkým v prvej kapitole, kde sa skúma všeobecný pojem utópie a v tretej kapitole, kde sa skúmajú špecifické súvislosti a konkrétne vzťahy utópie k ideológii, otázka liberálnych utópii a pod.

V rámci metodologického prístupu k danej problematike sa Perný musel vyrovnávať s viacerými teoretickými problémami, ktoré sú s utópiou spojené, pričom z nášho pohľadu nebola jeho snaha v tomto smere vždy úspešná. Uvažujúc nad obsahom monografie by som poukázal len na niektoré otázky, ktoré považujem za dôležité z môjho pohľadu.

Tak ako to obyčajne v teoreticko-filozofických prácach býva, najväčšie problémy sú s vymedzovaním všeobecných základných pojmov, ktoré, ako je vo filozofii zvykom, majú často viacero interpretácií. Tak je to aj v prípade pojmu utópia. Autor v práci uvádza celý rad rozmanitých názorov a definícií pojmu utópia a konštatuje, že uvedený pojem je poznačený „interpretáčnym chaosom“ a to už od počiatku, keď ho po prvý krát použil T. More. Výraz utópia, odvodený od gréckeho základu sa dá chápať v dvoch odlišných významoch a to ako miesto, ktoré neexistuje, (nie-miesto), respektíve vo význame blaženého miesta (s. 12).

Podľa autora k interpretačnému chaosu prispeli aj Marx a Engels, ktorí vo vzťahu k svojmu konceptu socializmu opierajúceho sa o pochopenie zákonitostí vývoja spoločensko-ekonomických formácií, hodnotili socialistické či komunistické utópie negatívne. Konštatovali, že „Význam kriticko-utopického socializmu a komunizmu je nepriamo úmerný dejinnému vývinu. Tou istou mierou, ako sa vyvíja a utvára triedny boj, stráca toto fantastické povznášanie sa nadeň, toto fantastické útočenie proti nemu akúkoľvek praktickú cenu, akékoľvek teoretické oprávnenie.“¹ Marx s Engelsom tak nevnesli svojou charakteristikou sociálnych utópií do pojmu utópie žiadny chaos, skôr naopak, teoreticky oddelili utópiu od reálnych spoločenských programov, ktoré vychádzajú z reálnych podmienok života a ukazujú nie len cieľ, ku ktorému sa má spoločnosť uberať, ale aj reálne sily a formy, ktorými je možné danú spoločnosť zmeniť k lepšiemu.

Podľa autora, súčasní teoretici rešpektujú Marxove a Engelsove oddlíšenie utópie od realizovateľného spoločenského projektu tak, že vytvorili pojmy, ktorými oddelujú *radikálne utópie* od *realizovateľných spoločenských vízií*, či *realistických utópií* (s. 14) Odhliadnuc od toho, že napríklad výraz *realistická utópia* si s ohľadom na význam slova, v akom ho použil

¹ Manifest komunistického strany. In: Čítanka marxistickej filozofie 1., Bratislava, Pravda 1963, s.42.

More, vnútorne odporuje, tak autor k danému problému nezaujal jednoznačné stanovisko a pri čítaní viacerých miest v jeho monografii vzniká dojem, že autor fakticky akúkoľvek pozitívnu ideu či predstavu o budúcej spoločnosti považuje za utópiu.

Nesprávna interpretácia Marxovho a Engelsovho projektu socializmu a komunizmu vystupuje výrazne do popredia najmä v kapitole venovanej ďalšiemu vývoju svetového utopizmu v spoločnosti a umení (s. 325). V súvislosti s významom utópie pre ďalší vývoj spoločnosti autor konštatuje, že: „Podľa marxistov (Engels: Vývoj socializmu, od utópie k vede 1880) strácajú utópie a utopické myslenie svoje historické opodstatnenie, upadajú do izolácie a sú vystriedané vedeckou teóriou, učením o historickom materializme. Táto dogma sa stala súčasťou marxistického učenia“ (s.325). Ako dôkaz nesprávnosti marxistickej dogmy o neopodstatnenosti utópií autor na ďalších dvoch stranách uvádza autorov rôznych utópií 20. a 21. storočia.

Uvedené stanovisko opomína jeden dôležitý moment. Marx a Engels vo svojej kritike utópií a ich charakteristike ako nepotrebných, neodmietli „utópie a utopické myslenie“ všeobecne, ale len tie historické formy utópií, ktoré sa snažili o výklad socialistickej či komunistickej spoločnosti, pretože pre dosiahnutie tejto formy spoločnosti bola Marxom a Engelsom sformovaná vedecká teória. Rovnako ako rozmanité technické utópie strácajú svoj inšpiratívny význam, keď sú samotnou vedou a technikou dosiahnuté. Marx a Engels teda neodmietli spoločenský význam utópií ako taký, ale poukázali na to, že v určitom historickom momente sa určitý typ utópií stáva už len historickým, prekonaným faktom.

V pozadí autorovho názoru sa skrýva ešte jeden omyl, pokiaľ ide o Marxov a Engelsov koncept komunistickej spoločnosti. Ten spočíva v tom, že marxistický koncept komunistickej spoločnosti sa vytrháva a izoluje od Marxovej materialisticko-dialektickej metódy poznania a kladie sa ako abstraktný, na veky platný či normatívny ideál spoločnosti. Ak by Marxov koncept komunistickej spoločnosti mal takúto povahu, tak potom by všetky ostatné sociálne koncepty mohli byť vo vzťahu k nemu považované za zbytočné.

Pointa Marxovho konceptu komunistickej spoločnosti je ale v tom, že to nie je koncept ideálnej, dokonalej spoločnosti, t. j. nemá povahu normatívneho ideálu či Edenu, o ktorý by sme sa mali snažiť. Marx chápal komunizmus len ako jednu z historických foriem spoločnosti, ktorej účelom či funkciou je odstrániť len tie nedostatky predchádzajúcich spoločenských systémov, ktoré plynú zo súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a nie všetky nedostatky existujúcej spoločnosti. To znamená, že má odstrániť hlavný rozpor buržoáznej spoločnosti spočívajúci na jednej strane

v spoločenskom charaktere produktívnej ľudskej činnosti a súkromným privlastňovaním jej plodov na strane druhej. V uvedenom protirečení má svoje korene triedne delenie spoločnosti, vykorisťovanie nie len námezdné pracujúcich, ale aj „vykorisťovanie“ prírody, odcudzená forma práce ako aj štát ako mocenský nástroj vládnucej triedy nad pracujúcimi a rad ďalších nedostatkov.

Pokiaľ sa držíme Marxovej dialekticko-materialistickej metódy poznania spoločnosti, tak aj komunistická spoločnosť sa bude vyvíjať a meniť z čoho vyplýva, že aj jej pohyb bude nutne determinovaný určitými protirečeniami a rovnako ako predchádzajúce formy, aj táto forma spoločnosti bude musieť byť nahradená inou. Špecifické protirečenia, ktoré budú determinovať jej pohyb bude možné spoznať až keď sa daná spoločnosť rozvinie a protirečenia, ktoré ňou budú hýbať, sa stanú zjavnými protirečeniami. Ale než k tomu dôjde je možné, že nerozvinuté protirečenia komunistickej spoločnosti sa budú reflektovať najprv v nejakej utopickej forme, než budú nahradené vedeckým poznaním zákonitostí vývoja komunistickej spoločnosti.

Inak povedané, Marxova teória historického materializmu nie je nejakou absolútnou teóriou spoločnosti, ale je len teóriou objasňujúcou podstatu spoločností vyvíjajúcich sa na základe súkromného vlastníctva a ukazujúcou nutnosť jej premeny na socialistickú a komunistickú spoločnosť. Teória fungovania socialistickej spoločnosti je v nej len načrtnutá a teória komunistickej spoločnosti v nej fakticky chýba.

Z uvedeného by malo byť dostatočne jasné, že utópie ako aj utopistické myslenie marxizmus neodstraňuje a negatívne sa vzťahuje len k tým sociálnym utópiám, ktoré boli už samotným pohybom spoločnosti prekonané.

Preto, aj keby to autora *Utopistov* prekvapilo, s názorom, že človek bude večne túžiť po lepšom a dokonalejšom živote a svoje predstavy bude vyjadrovať aj formou utopických predstáv by súhlasil aj Marx a Engels.

Vladimír Manda